INTRODUCERE

I
Inceputurile vietii crestine de la Dunare.

Românii se coboara din amestecul autohtonilor, adeca al bastinasilor Iliri si Traci, vechii locuitori ai Peninsulei Balcanice, mostenitorii, sau, am putea zice, mostenii ei, cu elemente din Imperiul roman, cari, de semintii deosebite, se deprinsesera a vorbi limba latina a poporului de jos.

Tracii si Ilirii au trait si au murit, afara de exceptii rare, in legea lor pagana. Aceasta lege cuprindea inchinarea puterilor naturii; cerul inainte de toate, cu lumina zilei, inceput al tuturor lucrurilor si vesnic indemn la viata, dar, in acelasi timp, credinta, nespus de puternica si gata de orice jertfe, in viata vesnica a sufletului omenesc. Acesti stramosi mai batrani ai neamului nostru n'aveau, dupa cat stim, nici-o inchipuire de Iad si de Raiu, lacasuri de petrecere dureroasa sau senina si rasplatitoare a sufletelor desfacute din trecatorul trup pamantesc; ei nu se asteptau la o judecata a lui Dumnezeu asupra faptelor savarsite in viata, o judecata de pe urma care sa desparta pentru vremi fara sfarsit pe vrednici de nevrednici si pe cei buni de cei rai. Ei erau siguri insa ca dincolo de nori si de albastru vazut al cerului este salas de vesnicie netulburata pentru ostasul bun, pentru femeia gospodina, care a dat feciori voinici neamului, pentru toti cei ce au murit fara sa-si fi injosit mandria si sa-si fi patat cinstea. Cu deosebita ravna doriau de aceasta Imparatie a cerurilor; cel ce se nastea era cainat in leaganul sau pentru suferintile care-l asteptau, iar inaintea mortului se cantau cantece de bucurie pentru izbavirea lui din nacazuri si intrarea lui in fericirea ce nu mai are margeni. Si, cand neamul voia sa trimeata la cer un sol cu veste de durere si cu chemare de ajutor, fiecare era vesel sa fie ales de sorti pentru a fi zvarlit prin aierul sfant al zilei si, cazand, sa moara in varful sulitilor ce-l asteptau jos.

Teranii, pastori si plugari, veniti din vestul romanisat al Peninsulei balcanice, fara ordin si fara conducere, colonistii adusi de Traian, intemeietorul Daciei romane, ca si aceia cari, ininte de dansul, se asezasera in provincii mai vechi ale Romei cuceritoare, Iliria si Moesia, veteranii din legiunile care, acuma, nu mai aveau un caracter curat roman, din punctul de vedere al neamului, - erau pagani in cea mai mare parte. Acest paganism n'avea a face insa, in de obste, cu paganismul rafinat, filosofic, al oamenilor invatati din Imperiu, cari-si hraniau sufletul cu vechea filosofie elenica, talmacind in abstractiile ei sublime vechile superstitii si legende, vechile alegorii ale popoarelor de pe malurile fericite ale Marii Mediterane. Tot asa de putin samana cu acel cult italic primitiv ce consista din inchinarea simpla a bunilor zei cari ocrotesc plugaria. Paganismul acestor locuitori mai noi ai terilor dunarene era alcatuit din doua elemente: unul formal si celalt real, adanc inradacinat in suflete, pe care la stapania cu desavarsire. Elementul formal era cerut de Stat si datorit lui de fiecare bun cetatean, de fiecare supus

credincios si recunoscator al Imparatului ce da pace si ocrotire, de fiecare “patriot”, am zice astazi: oricine trebuia sa aduca in tabara, in piata publica, in cuprinsul luminos al templelor, jertfa zeil;or militari zeilor sprijinitori ai imparatiei, zailor cari, inainte de a urca in Olimpul plin de oaspeti ai oficialitatii, avusesera pe pamant frunte incinsa cu laurii Cesarilor si, in sfarsit,- adeca mai ales-, zeului care statea in acea clipa pe Scunul imparatesc. Atata cerea Carmuirea, si orice ar fi crezut cetateanul roman in sinceritatea si intimitatea vietii lui, orice ar fi savarsit el intre paretii casei lui nu mai privia pe dregatorii imparatesti.

Cu atata insa, cu formulele, gesturile si actele prevazute de legile si regulamentele din departamentul de Stat al Religiei, nu se satura sufletul omenesc, care, in ceia ce priveste credintile religioase, cere lucruri minunate si mai presus de inchipuirea obisnuita, vrea amestecul necontenit, nevazut, si mai ales vazut, al zeilor in miscarea si calauzirea lumii, vrea minuni si farmece, taina si revelatie. Astfel la acesti Romani, de obarsii foarte deosebite, aveau o mare trecere, nu fabulele vechi ale Latiului, ori zimbitoarea mitologie armonioasa a Helladei, ci miturile salbatece, sumbre, orgiastice, pline de zgomot, de desfrau, de dureri mari si de bucuriisupraomenesti ale Asiei patimase si superstitioase, de unde au venit pe rand toate betiile si toate entusiasmele. De aceia pietrele de mormant ce s’au gasit pana astazi intre hotarele Daciei sau ale Moesiei pomenesc adesea, pe langa atat de larg infatisatul “erou trac”, calaretul pus in legatura cu cultul Cabirilor, ca ocrotitor dincolo de mormant, pe marele zeu Mthra, care se bucura de sangele jertfelor revarsat in groapa, pe zeita Isis, a tainelor Egiptului milenar, pe o suma de zei marunti ai Asiei Mici si ai Siriei, pana la ivocarea zeului Apis pe cutare pietre aflate in Nord-Estul ardelean.

Pentru taina cuprinsa in ele, pentru jertfa lui Dumnezeu facut om, prigonit, batut cu vergi, intepat cu sulite, adapat cu otet si mort de moartea rusinoasa a crucii talharilor, pentru fagaduinta unui cer de pasnica fericire se raspandise intre aceiasi colonisti si veterani, chiar din ceasul d’intaiu; crestinismul, venit din aceleasi parti ale Asiei apropiate. El mai vorbia saracimii, din care mai ales se alcatuiau locuitorii cei noi ai provinciei, prin invatatura dreapta a egalitatii oamenilor intre sine, ca fii ai aceluiasi Dumnezeu-parinte, ca frati meniti sa duca o frateasca viata de iubire intre sine, prin sfaturile de iertare a greselilor, pentru care asa de adese ori omul e atat de putin vinovat si raspunzator, prin pilda vietii comune, in aceiasi casa, daca se poate, la aceiasi masa, cu aceiasi visterie, la care ajutase fiecare dupa mijloacele sale. Cu cat crestea numarul marturisitorilor, al *martirilor*, care nu se multamiau sa creada intr’un singur Dumnezeu, in Treimea prin care se infatiseaza Fiul dumnezeiesc, jerfit pentru pacatele oamenilor, ci simtiau o datorie, si, inca mai mult, o bucurie deosebita, sa proclame aceasta credinta, refusand jertfa legala si declarand, in auzul tuturora, ivatatura cea oprita, gata apoi sa primeasca loviturile si moartea, prin care se incununa viata de pe pamant si se deschidea triumfal cealalta, - cu atata se imbulzia lumea romana la altarele marunte, de piatra aspra, la chipurile simbolice ale mielului bland, purtand crucea suferintii, la catacombe si alte pesteri si ascunzatori ale crestinismului prigonit pentru ca, singur intre toate legile, nega cultul oficial si rania in inima Statul insusi.

Traian s’a vazut silit sa oranduiasca urmarirea crestinilor din Asia Mica, nu pentru credinta lor, ci pentru rebeliunea fatisa impotriva codului religios al Imperiului. Din Asia Mica, unde un om ca Pliniu-cel-Tanar, fruntas intre carturari, era silit sa loveasca in crestini, venisera destui colonisti in partile Dunarii. Stim ce putere a capatat religia lui

Hristos mantutorul de oameni in Galia, de unde iarasi venira oaspeti in numar mare. Dalmatii, cari dadura lucratori pentru minele de aur si de argint ale Daciei, veniau dintr'o provincie cunoscuta pentru vechimea trecutului ei crestin. De altminterea, “biserici” crestine, tovarasii religioase secrete, cluburi revolutionare religioase, intemeiate dupa modelul celor iudaice, foarte vechi, erau raspandite de-a lungul tuturor drumurilor de negot, si de orice negustor, orice calator convertit la crestinism avea ca o datorie sfanta sa castige, in cursul tuturor drumurilor sale, aderenti noi la credinta sa.

Marea e priincioasa si circulatiei marfurilor si strabaterii ideilor. Astfel, inca de curand, Dobrogea de astazi, zisa pe atunci Scythia Minor, tara cea mica a scitilor, avu crestini in porturile ei, destul de infloritoare, de la Pontul Euxin, Marea Neagra a noastra. In veacul al III-lea poate, in al IV-lea de sigur, crestinii acestia din Scitia Mica isi avura alcaturile si bisericile lor, de urma carora dam, prin sapaturi, in timpurile noastre. Spre acest term se indrepta insa de la sine o buna parte din viata economica a Daciei si a Moesiei, si, in legaturile dese pe care le aveau negustorii din porturi cu locutorii oraselor din interior, crestinismul trebuia sa foloseasca, raspandindu'se si mai mult.

Nici Dacii, nici ceilalti Traci si cati Iliri mai erau neromanizati nu puteau sa ramaie in afara din fratia crestina ce se injgheba tot mai bine pe pamantul lor. Legea cea noua se potrivia in multe privinti cu legea lor cea veche , pe care stapanii cei noi o respinsesera la sate si cautasera s'o nimiceasca. Aceiasi sete de jertfa, acelas despret pentru viata, scurt loc de ispasire din care ai datoria sa pleci cat mai curand, aceiasi ravna pentru lacasul ceresc al vesniciei sigure, aceiasi credinta intr'un singur Dumnezeu de lumina, aceiasi taina si aceiasi fratie. Astfel semnul crucii il facura tot mai des degetele aspre ale ciobanilor si vanatorilor, ale plugarilor si pribegilor ratacitori din neamurile surghiunite prin sate si catune, care insa stapanisera odata Peninsula Balcanica.

In crestinism ca si in limba latina vulgara, a obstii poporului, gasira invingatorii si invinsii, stapinii noi si cei vechi ai acestor locuri, acea unitate sufleteasca ce corespundea unitatii politice resultate din cuprinderea in margenile aceleiasi Imparatii, si trebuia sa-i corespunda pentru ca din cetatenii si supusii aceluiasi Stat sa se formeze pe incetul
unul si acelasi popor, care e al nostru.
Legea crestina era si prigonita si sfioasa prin sine insasi, dispretuitoare de publicitate, neglijenta in scris si in sapat inscriptii. De aceia, pe cand paganii iese la iveala cu ale lor, crestinii nu ni-au lasat putinta unei recolte si pe acestalalt camp. Sa se mai adauge, pentru a lamuri aceasta lipsa, si faptul ca bogatia celor d"intaiu li sa ingaduia cheltuieli de pomenire pe care saracimea obisnuita a crestinilor, nu numai ca n'avea de ce sa le faca, dar nici nu putea sa le poarte.

In limba insa au ramas dovezi despre vechimea crestinismului romanesc, care, departe de a fi imprumutat de la neamuri mai noua in cultura decat noi, ca Bulgarii, a fost unul din mijloacele prin care s'a intemeiat poporul nostru al Romanilor. Astfel divinitatea unica, stapanitoare si faptuitoare singura a lumilor, e insemnata, prin unirea a doua cuvinte latine, Dumnezeu, ca in vechea italiana Domenedio; Mantuitorul, Christus, e Crest, de unde derivatul crestin - necredinciosul fiind pagan, "paganus"; pentru religia cea noua se pastreaza cuvantul vechiu, din vremea cand Statul hotaria si in cele sufletesti, lege. Sfintii, ridicati mai presus de ceilalti crestini ce au fost, prin viata lor de bunatate, de ajutorare a oamenilor, de marturisire a credintei cu fapte, au la noi nume care arata

originea lor latina: Sanziene, Sanziana, Cosanzeana, Santion,(Sf. Ioan), Satamaria, Sampietru, Sangiordz, Sanvasiiu, si Sanmedru (Sf. Dumitru), Sannicoara (Sf. Nicolae) Indreiu, - din vechiu, de buna sama: Santindreiu -, Santoader.

Calindariul e si el roman. Latin e si inger, din angelus. Locul de adunare al credinciosilor, dupa biruinta ultima, in vechiul salas al autoritatii profane, cucerite sau izgonite, se chiama beserica, biserica (in dialectal sard: baselgia, in francesa: basoche, baseille) - din "basilica", si semnul credintei celei noua suna ca in latineste: cruce. Popa sau preotul (lat. popa, presbyter) serveste. Serviciul divin, slujba dumnezeiasca nu era inca destul de bine asezata in cele d'intaiu timpuri ca sa se fi putut transmite din ea numiri latine ; serbatoarea e insa din comoara latina a limbii, care a dat nume si pentru soroacele postului: caslegi, carnelegi, lasat de sec, mieziparesimi si paresimi; este discutie in privinta originii cuvantului Craciun, pe care unii mai noi cauta a-l deriva din calationem sau din greceste chiar, dar nu poate fi niciuna cu privire la originalul latin al cuvantului Pasti si al cuvantului Rusalii; serbatoarea din fiecare saptamana, Dumineca, e "dominica". Botezul ca si cuminecatura, doua din numele tainelor crestine, sant iarasi venite din latineste.